

Respons

Tsjetsjenia: Situasjonen for menneskerettighetsarbeidere

Problemstilling/spørsmål:

- Hvordan er situasjonen for menneskerettighetsarbeidere i Tsjetsjenia?
- Hva slags reaksjoner kan de risikere?
- Er alle menneskerettighetsarbeidere utsatt, eller avhenger reaksjonene av menneskerettighetsarbeidernes profil, eller om de har publisert materiale som kan oppfattes som myndighetskritisk?

Innledning

Situasjonen for menneskerettighetsaktivister i Tsjetsjenia beskrives av flere kilder som svært vanskelig (Amnesty International 2009, s. 26-28; Marty 2009). Situasjonen nådde et kritisk punkt sommeren 2009 da den kjente menneskerettighetsforkjemperen, Natalia Estemirova, som jobbet for Memorial i Tsjetsjenia, ble drept. Tidligere hadde de mest alvorlige overgrepene mot menneskerettighetsarbeidere inntruffet i andre deler av Nord-Kaukasus, slik som i Ingusjetia og i Dagestan (Den norske Helsingforskomiteen 2008, s. 34-38). Kort tid etter drapet på Estemirova stengte Memorial sine kontorer i Tsjetsjenia, og Landinfo er kjent med at flere av de ansatte reiste fra Russland av sikkerhetsmessige årsaker (Memorial 2009). I Memorials "fravær", og for å bistå i overvåkingen av menneskerettighetssituasjonen i Tsjetsjenia, gikk en rekke russiske menneskerettighetsorganisasjoner sammen i en såkalt Felles Mobil Gruppe (HRW 2010). Memorial besluttet imidlertid å gjenoppta sin aktivitet i Tsjetsjenia i desember 2009, og har per i dag tilstedeværelse i delrepublikken (Memorial 2010b).

Den russiske statsministeren Vladimir Putin ba i januar 2010 myndighetene i Nord-Kaukasus om å la menneskerettighetsarbeidere i regionen få jobbe i fred (Druzhinin 2010). Kort tid etter meddelte den tsjetsjenske presidenten, Ramzan Kadyrov, at han trakk tilbake søksmålene mot blant annet styreleder for Memorial i Russland, Oleg Orlov, mot journalister fra den kritiske avisen Novaja Gazeta og at han ikke ville gå til sak mot lederen for Moskvas Helsinkigruppe, Ljudmila Alekseyeva (Memorial 2010a). Til tross for disse uttalelsene opprettholdt likevel Kadyrov søksmålet mot Orlov, og i april 2010 ble en journalist i Novaja Gazeta, Vyacheslav

Izmailov, dømt til å betale en bot på 110 000 rubler til Kadyrov (ca. 24 000 nkr) for ærekrenkelse som følge av en artikkel om bortføringer i Tsjetsjenia (Freedom House 2010).¹

Tsjetsjenske myndigheter har over lengre tid brukt svært negativ omtale om kritiske organisasjoner. De har blant annet beskrevet dem som en fiende av Tsjetsjenia og det tsjetsjenske folket, og omtalt dem som samarbeidspartnere til islamske opprørgrupper i regionen. Slike trusler har som regel vært spesifikt rettet mot Memorial (Fedoryenko 2010; Memorial 2009).

Det kan for øvrig nevnes at i henhold til informasjon Landinfo fikk på en reise til Nord-Kaukasus i juni 2009, er det greit å kritisere menneskerettighetsbrudd begått av de føderale militære styrkene under første (1994-96) og andre tsjetsjenske krig (1999-2003/04). Dette er også et tema den tsjetsjenske ombudsmannen for menneskerettigheter, Nurdi Nukhaziev, er opptatt av. Dersom man tar opp brudd på menneskerettighetene begått av dagens myndigheter, kan man få problemer.

Det finnes en rekke menneskerettighetsorganisasjoner i Tsjetsjenia. De kan på mange måter sies å være delt i to ulike ”fløyer”. For det første finnes det en rekke ”offisielle” NGOer. Disse organisasjonene jobber ”i overensstemmelse” med myndighetene, og myndighetene støtter, eller i det minste tolererer, deres aktivitet. I tillegg finnes ”ikke-offisielle” NGOer som er åpent kritiske overfor myndighetene. Den mest kjente av disse er den russiske menneskerettighetsorganisasjonen Memorial (PHRG 2010, s. 25).

Kort om menneskerettighetsarbeid i Tsjetsjenia

Arbeidsforholdene for menneskerettighetsorganisasjoner (og andre NGOer) i Tsjetsjenia beskrives av mange som vanskelige. Tsjetsjenske myndigheter har til en viss grad anerkjent at NGOer kan spille en positiv rolle i samfunnet. Eksempler på dette er utstedelsen av den tsjetsjenske presidentens dekret nummer 451 av 6. desember 2007, ”Ytterligere tiltak for å beskytte rettigheter og friheter i den tsjetsjenske republikken”, samt etableringen av ”Det tsjetsjenske offentlige kammer”, som har som formål å fremme deltagelse fra det sivile samfunnet i tilsynet av offentlige myndigheter. Samtidig fremkommer det i rapporter fra kilder som har sett nøyere på dette temaet at tsjetsjenske myndigheter er misfornøyd med at lokale NGOer mottar pengestøtte fra Vesten og at tsjetsjenske myndigheter ikke forstår hva en NGO per definisjon er (Hammarberg 2009). I en rapport skrevet av Komiteen for menneskerettigheter i parlamentet i Storbritannia (PHRG) etter et offisielt besøk i Tsjetsjenia fremkommer det at tsjetsjenske myndigheter ønsker at arbeidet til NGOer i Tsjetsjenia skal godkjennes og styres av dem (PHRG 2010, s. 19-20). Ifølge en velinformert kilde (møte Moskva, februar 2010) har det også hendt at den tsjetsjenske ombudsmannen for menneskerettigheter har uttalt seg på vegne av menneskerettighetsorganisasjoner, uten å informere dem på forhånd.

Som nevnt over kan det skilles mellom de som ”samarbeider” med myndighetene, det vil si holder seg innenfor den grensen myndighetene setter for hva som kan tillates av kritikk, og de som åpent kritiserer dagens myndigheter for brudd på menneskerettighetene.

¹ Søksmålet mot Orlov gjelder brudd på den russiske straffeloven art. 129 om ærekrenkelse som følge av at Orlov etter drapet på menneskerettighetsarbeideren i Tsjetsjenia, Natalia Estemirova, skal ha holdt Kadyrov ansvarlig for drapet.

De fleste menneskerettighetsorganisasjonene i Tsjetsjenia tilhører fløyen som er godkjent av myndighetene og jobber under nøye overvåkning og veiledning fra ombudsmannen for menneskerettigheter. De fokuserer på alvorlige saker, først og fremst rettet mot menneskerettighetsbrudd begått av føderale militære styrker utplassert i Tsjetsjenia under første og andre tsjetsjenske krig. Noen av disse jobber også med saker som involverer menneskerettighetsbrudd begått av dagens myndigheter, men til forskjell fra de ”ikke-offisielle” NGOene unngår de å ta sakene til retten eller skrive offisielle klager til myndighetene. Ifølge en representant for en tsjetsjensk NGO (som sitert i PHRG 2010, s. 20) vil hun bli hindret fra å gjøre jobben sin hvis hun er for konfronterende overfor den tsjetsjenske administrasjonen (Memorial 2010). Disse NGOene blir som regel oversett av myndighetene, og ifølge en representant for en slik NGO (som sitert i PHRG 2010, s. 20), blir de sett på som irrelevante.

De uavhengige NGOene har på sin side gått ut offentlig med kritikk og åpent anklaget tsjetsjenske sikkerhetsstyrker og den tsjetsjenske administrasjonen, inkludert president Kadyrov, for alvorlige brudd på menneskerettighetene.

Ifølge den tidligere omtalte reiserapporten til PHRG (2010, s. 21) synes samarbeidsklimaet mellom de ulike tsjetsjenske NGOene å være noenlunde bra. Det virket imidlertid som tsjetsjenske myndigheter ønsket å gi inntrykk av at tsjetsjenske NGOer er misfornøyde med Memorial.²

Hva slags reaksjoner risikerer menneskerettighetsarbeidere?

Kilder som Europarådet, Human Rights Watch, Amnesty International og UNHCR beskriver situasjonen for menneskerettighetsaktivister som svært vanskelig, med trusler, press og overvåking som de vanligste reaksjonene. Det er imidlertid også rapportert om anholdelser og drap.

Trusler

Som nevnt over har den tsjetsjenske presidenten med jevne mellomrom gått ut i media med svært negativ og til tider truende omtale av kritiske menneskerettighetsorganisasjoner i republikken. På en pressekonferanse i juni 2009 på tv-kanalen Groznyj sa han følgende om de som benekter at situasjonen i Tsjetsjenia har stabilisert seg etter avslutningen på anti-terroroperasjonen i Tsjetsjenia i april 2009: *”I consider their activities as equal to those of bandits, terrorists, criminals”*. En uke etter Kadyrovs utsagn gjentok og utdypet en av Kadyrovs nærmeste allierte, og representant til den russiske statsdumaen, Adam Delimkhanov, disse utsagnene:

...there are people, who call themselves human rights activists, who help these Shaitans³, who represent their interests, defend their actions. They talk about the police. [...] They bring as much harm as those who hide in the woods. [...] Everyone should know, be it an Ingush or a Chechen, or anyone else, that for your words you have to take responsibility, and that we will demand answers [...].

² Ifølge rapporten er en og annen NGO misfornøyd med at Memorial får mer oppmerksomhet enn dem, særlig fra vesten.

³ Betyr *djevel* og brukes av tsjetsjenske myndigheter om opprørere.

Delimkhanov avsluttet med å si "We will fulfill the duties that were assigned to us by President Ramzan. These Shaitans, these criminals, those who help them and those who support them mentally, we will eliminate them" (Memorial 2009).

Videre sa Kadyrov på en tv-kanal i Groznyj i juli 2010 at journalister og Memorialaktivister som kritiserer hans politikk er godt betalt av Vesten. Han skal videre ha omtalt dem som "the enemy of the people, the enemy of the law and of the state". Styreleder i Memorial, Oleg Orlov, uttalte kort tid etter at slike utsagn kan forstås som direkte trusler fordi de av tsjetsjensk politi kan tolkes som en oppfordring til å agere mot menneskerettighetsarbeidere (Fedoryenko 2010).

Det er videre rapportert om at etter mordet på Estemirova, ble flere andre ansatte ved Memorials kontor i Groznyj truet (OMCT & FIDH 2010).

Overvåking og anholdelse

Memorial opplyser at de følte seg tryggere under krigene med føderale styrkers tilstedeværelse enn det de gjør nå. Organisasjonen opplyser at de nå nesten har måttet gå "under jorden" og jobbe i det stille.

Flere ansatte i Memorial rapporterte sommeren 2009 at de ble overvåket og skygget. En av Memorials ansatte og hans kone ble stoppet på gaten av en gruppe bevæpnede menn som rettet våpen mot dem. De ble bedt om å vise frem dokumentene sine. Da det kom frem at vedkommende jobbet i Memorial, ble drapet på Estemirova kommentert og vedkommende ble spurt om han visste hvorfor hun ble drept. Dagen etter skal de samme mennene ha gjennomført husransaker i gaten til vedkommende, hvilket ikke hadde blitt gjennomført på lang tid. I tillegg la vedkommende ved flere anledninger merke til en bil som overvåket leiligheten han bodde i fra den andre siden av gaten. Tre andre medlemmer av Memorial rapporterte om skygging og overvåking fra personer i biler på omtrent samme tidspunkt (juli 2009). Dagen etter drapet på Estemirova fikk Memorial høre fra representanter fra russiske militære at organisasjonens ansatte måtte se opp for fare (HRW 2009).

Videre er Landinfo kjent med at menneskerettighetsarbeidere fra tid til annen blir anholdt. Amnesty International (2009) skriver om et tilfelle fra 2008 der tre ansatte i Memorial ble anholdt i Urus-Martan-distriktet. De ble holdt i et par timer, avhørt, truet og fikk ødelagt datamateriale. I februar 2010 ble tre menneskerettighetsarbeidere anholdt av politiet i Shali-distriktet i den sørøstlige delen av Tsjetsjenia. De tre jobbet for Felles Mobil Gruppe (se innledning). De ble ikke offisielt arrestert, men holdt i 15 timer og stilt spørsmål om hvilke saker de etterforsket. Utstyr til videokamera og diktafoner ble beslaglagt og returnert ved løslatelse, men med slettede filer. Ifølge HRW (2010) viser denne hendelsen at menneskerettighetsforkjempere i Tsjetsjenia fortsatt trakasseres.

Fysiske overgrep, drap

Det har vært flere drap og bortføringer av personer tilknyttet NGO-miljøet i Tsjetsjenia det siste året. Frem til 2009 kan det synes som de mest alvorlige hendelsene mot menneskerettighetsarbeidere inntraff i Ingusjetia og Dagestan (Den norske Helsingforskomiteen 2008, s. 34).

Som tidligere kommentert ble den kjente menneskerettighetsarbeideren Natalia Estemirova bortført og funnet skutt i juli 2009 (RFE/RL 2009b). Kort tid etter ble lederne av NGOen "Save the Generation"⁴, Zarema Sadullayeva og hennes mann Alik Dzabrailov, funnet drept (RFE/RL 2009a). Ifølge tsjetsjenske myndigheter etterforskes begge sakene, men det stilles spørsmål ved hvorvidt de riktige gjerningsmennene noen gang vil bli pågrepet. Vedrørende drapene på lederne av "Save the Generation" finnes det få pålitelige opplysninger om hva som faktisk skjedde. Det har vært antydnet at det ikke hadde noen sammenheng med deres arbeid for organisasjonen, men at det er mer sannsynlig at det skjedde som følge av Dzabrailovs tidligere tilknytning til tsjetsjenske opprørere. Den 31. oktober 2009 ble Zarema Gaissanova, en lokalt ansatt ved Dansk Flyktningshjelp sitt kontor i Groznyj, bortført. Det er per i dag ikke kjent hva som har skjedd med henne.

Er alle menneskerettighetsarbeidere utsatt, eller avhenger reaksjonene av profilen til menneskerettighetsarbeideren?

De aller fleste reaksjonene mot representanter for menneskerettighetsorganisasjoner har skjedd med representanter for de kritiske organisasjonene, og nærmere bestemt mot Memorial. En kan imidlertid ikke se bort fra at representanter for de mer myndighetslojale organisasjonene kan oppleve represalier dersom de krysser grensen for hva som aksepteres. Ifølge en representant for en slik NGO ble sønnen hennes bortført og torturert, og hun er sikker på at det skjedde som følge av at deler av hennes virksomhet ikke falt i smak hos presidenten (PHRG 2010).

Videre er reaksjoner mot menneskerettighetsarbeidere ikke bare rettet mot de mest profilerte. Flere mindre profilerte menneskerettighetsarbeidere har vært utsatt for skygging, overvåking og trusler. Flere av de som ble evakuert i fjor pga. fare for deres sikkerhet var mindre profilerte enn Natalia Estemirova. En av dem hadde riktignok jobbet med samme sak som Estemirova jobbet med da hun ble drept. Ifølge en ansatt i Memorial i Tsjetsjenia er alle ansatte i Memorial en fiende for myndighetene, uavhengig av posisjon (intervju, august 2010).

I den grad det går an å si noe konkret knyttet til hvem som er mest utsatt for reaksjoner, opplyser Memorial at det å avdekke saker for offentligheten, gå til rettslige skritt i saker, skrive klager og offisielle rapporter til myndighetene og/eller skape publisitet om saken vil kunne medføre fare for en persons sikkerhet (Memorial 2010b).

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon (Landinfo) skal som faglig uavhengig enhet innhente og analysere informasjon om samfunnsforhold og menneskerettigheter i land som Utlendingsdirektoratet, Utlendingsnemnda og Justis- og politidepartementet til enhver tid har behov for kunnskap om for å kunne løse sine oppgaver. Landinfos rapporter og temanotater er basert på opplysninger fra både offentlige og ikke offentlige kilder. Opplysningene er innsamlet og behandlet i henhold til kildekritiske standarder. Kilder som av ulike grunner ikke ønsker å bli offentliggjort, er ikke nevnt ved navn.

En respons er et svar på konkrete spørsmål og problemstillinger som saksbehandlere i utlendingsforvaltningen har stilt Landinfo. Responser er ikke ment å være utfyllende redegjørelser for et tema eller et spørsmål, men skal gi svar på de konkrete spørsmålene som er stilt, og ellers inneholde det som til enhver tid trengs av bakgrunnsinformasjon.

⁴ Dette er en organisasjon som gav medisinsk og psykologhjelp til unge og traumatiserte tsjetsjenere.

Opplysningene som blir lagt fram i responsene, kan ikke tas til inntekt for et bestemt syn på hva praksis bør være i utlendingsforvaltningens behandling av søknader. Landinfos responser er heller ikke uttrykk for norske myndigheters syn på de forhold og land som responsene omhandler.

Referanser

Skriftlige kilder

- Amnesty International (2009, juli). *Rule without law: Human Rights violations in the North Caucasus*. London: Amnesty International. Tilgjengelig fra <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR46/012/2009/en/66cda198-85c0-452c-a2c5-98cac593a990/eur460122009en.pdf> [lastet ned 22. september 2010]
- Druzhinin, A. (2010, 23. januar). Putin prizval obespetsjit normalnuiu pabotu pravozasjtsjtnikov na Kavkaze [Putin oppfordret til at menneskerettighetsarbeidere kan jobbe på normal måte i Kaukasus]. *RIA Novosti*. Tilgjengelig fra <http://www.rian.ru/politics/20100123/205932183.html> [lastet ned 28. september 2010]
- Fedoryenko, V. (2010, 9. juli). Human rights group might close Chechen branch over threats. *RIA Novosti*. Tilgjengelig fra <http://en.rian.ru/russia/20100709/159741789.html> [lastet ned 29. september 2010]
- Freedom House (2010, 1. oktober). *Freedom of the Press 2010 – Russia*. Washington, DC: Freedom House. Tilgjengelig via UNHCR Refworld <http://www.unhcr.org/refworld/country,,,RUS,4562d8b62,4ca5cc581a,0.html> [lastet ned 6. oktober 2010]
- Hammarberg, T. (2009). *REPORT by Thomas Hammarberg, Commissioner for Human Rights of the Council of Europe following his visit to the Russian Federation, (Chechen Republic and the Republic of Ingushetia) on 2 -11 September 2009*. Strasbourg: Europarådet. Tilgjengelig fra <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1543437> [lastet ned 30. september 2010]
- HRW, dvs Human Rights Watch (2009, 15. august). *Russia: Protect Rights Workers in Chechnya*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <http://www.hrw.org/en/news/2009/08/15/russia-protect-rights-workers-chechnya> [lastet ned 30. september 2010]
- HRW (2010, 9. februar). *Russia: activists' detention unjustified*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <http://www.hrw.org/en/news/2010/02/09/russia-activists-detention-unjustified?print> [lastet ned 29. september 2010]
- Memorial (2009). *The Situation in the conflict zone of the North Caucasus June 2009-October 2009*. Moskva: Memorial. Tilgjengelig fra <http://www.memo.ru/2009/11/17/1711092.htm> [lastet ned 8. oktober 2010]
- Memorial (2010a, 10. februar). *On "withdrawal of actions against human rights activists and journalists"*. Moskva: Memorial. Tilgjengelig fra <http://www.memo.ru/eng/news/2010/02/17/1702104.htm> [lastet ned 29. september 2010]

- Memorial (2010b). *Situation in the North Caucasus conflict zone: analysis from the human rights perspective. Winter 2009-2010*. Moskva: Memorial. Tilgjengelig fra <http://www.memo.ru/eng/news/2010/06/04/bw.pdf> [lastet ned 29. september 2010]
- Marty, D. (2009, 29. september). *Situation in the North Caucasus Region: security and human rights*. Strasbourg: Europarådet. Tilgjengelig fra http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2009/ajdoc43_2009.pdf [lastet ned 12. april 2010]
- Den norske Helsingforskomiteen (2008). *Anti-terrorism measures and human rights in North Caucasus: A regional system of torture, forced confessions and fabricated trials*. Oslo: Den norske Helsingforskomiteen. Tilgjengelig fra http://www.nhc.no/php/files/documents/land/Tsjetsjenia/2008/Report_2_2008.pdf [lastet ned 30. september 2010]
- OMCT, dvs. World Organisation Against Torture & FIDH, dvs. International Federation of Human Rights (2010, 13. september). *Steadfast in protest: Annual report 2010. Russian Federation*. Paris/Geneve: OMCT&FIDH. Tilgjengelig via Ecoi http://www.ecoi.net/file_upload/1939_1285158689_russian-federation.pdf [lastet ned 7. oktober 2010]
- PHRG, dvs. Parliamentary Human Rights Group (2010, juni). *Chechnya Fact-Finding Mission. 15-19 February 2010*. UK: Houses of Parliament. Tilgjengelig fra <http://ehracmos.memo.ru/files/PHRG%20Chechnya%20Mission%20Report%20JUNE%202010.pdf> [lastet ned 17. september 2010]
- RFE/RL (2009a, 13. august). EU condemns Murder of Chechnya Charity Head. *RFE/RL*. Tilgjengelig fra http://www.rferl.org/content/EU_Condemns_Murder_Of_Chechnya_Charity_Head/1798759.html [lastet ned 1. oktober 2010]
- RFE/RL (2009b, 17. juli). Senior official shot dead in Russia's Ingushetia. *RFE/RL*. Tilgjengelig fra http://www.rferl.org/content/Senior_Official_Shot_Dead_In_Russias_Ingushetia/1778981.html [lastet ned 1. oktober 2010]

Muntlige kilder

- Representant for Memorial i Tsjetsjenia. Intervju 23. august 2010.
- Velinformert kilde. Møte i Moskva februar 2010.

© Landinfo 2010

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Landinfo er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov.